
 BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA 

ANY X

OCTUBRE DE 1900

N.º 69

EXCURSIÓ A RIBES, MONTGRONY, LA POBLA
DE LILLET, BERGA, LA PORTELLA, LA
QUAR, BORREDÀ Y ALPENS (1).

Ab la bona perspectiva d'uns quants dies de rodar per les montanyes, segurs d'agradable companyia, ens reunim en havent dinat, el dia 31 de Janer, els Srs. Cèsar August Torras, Bartomeu Mitjans y Jaume Baladia, excursionistes bregats y a prova de llargues caminades per tota mena d'indrets, y en Joaquim Casas-Carbó y jo mateix, sempre a punt de sentir les emocions que dona'l recórrer la propria terra.

Vàrem fer alegrement en tren el trajecte de Barcelona a Ripoll, y al cap de poca estona de vagar a entrellusca per la simpàtica vila, aixordada per la remor continuada del Ter y del Freser, vàrem enquibir-nos en la diligencia de Cerdanya, que'ns va conduir a Ribes a bon'hora pera sopar. La nit era fresca y no vàrem fer sinó atravesar la vila, anant fins a sentir la fressa del Segadell a l'entregar-se an el Freser.

Després d'haver descansat ben bé, el matí següent, a les

(1) Aquest treball va esser llegit en el CENTRE la vetlla del 13 de Maig de 1898. S'exposaren al mateix temps trenta clixés, fets pel Sr. Torras, per medi de projeccions lluminoses.

sis, comencem propiament l'excursió, o sigui a peu. Per la drecera que passa sota mateix de l'ermita de Sant Antoni'ns dirigiem cap a Campelles, l'enlairat poblet abocat sobre la vall de Ribes o del Freser. S'apaguen com per art d'encantament les converses, y tot escalant la costa, mentres dura'l sobtat silenci, comencem a sentir la fruició que no pot comprendre'l pagès, la fruició que experimenta l'home de ciutat, combinació d'aires purs, d'halens de matinada y d'allunyament de preocupacions pesades que s'han deixat allà baix y que no hem d'anyorar fins a l'esser en camí de retorn.

A l'esser a la collada, el sol comença a donar relleus al paisatge grandíós que la vista alcança. Trepitgem l'herba gebrada y veyem enfront zitzaguejar la carretera de Cerdanya y escampats els caserius de tots els pobles de la Baronia, desde Planoles a Toses. Al Nord tenim les montanyes de Nuria, presidides per l'esquerp Puigmal, que blanqueja tot ell, y a Llevant y tot aprop la montanya arrodonida del Taga, ben clapejada de neu fins arran de Bruguera. No triguem a esser a les envistes de Campelles, y el caseriu se'ns presenta sobtadament ab tot el seu aspecte pirenench que li donen els enllosats. En arribant-hi, la primera diligencia és procurar-nos esmorzar, car anant per montanya sol passar que, sobre tot als principis, es porta molta *talent*, y en aquest punt hi havia emulació entre'ls cinch companys. Segonament, ens ocupem de cercar que'ns acompanyi a Montgrony algú pràctich dels camins que'ns estalvi de perdre'ns entre les neus, que n'esborren y en fan de nous. Els del país, prop de la llar ben encesa y la mestressa trastejant tot apariant-nos la pitaça, ens miren y diuen que a Montgrony no hi arribarem fins a les cinch de la tarda, cas que hi poguem arribar. El qui'ns ha d'acompanyar, jove decidit, ab tot y que sembla no estar gaire segur de les tasqueres, creu que no hi posarem tant. Pera convince'l de que no'ns faci fer la volta pel coll de Grats a *truca* de no trobar tanta neu, li hem de dir que la neu és precisament lo que cerquem y que per això hem sortit de Barcelona.

Ja estem armats, hem agafat motxilles, mantes y bastons y arrenquem altre cop la marxa. Per un camí bastant planer anem fins a passar el torrent Llobre y aviat embestim la pujada de la serra, que se'ns presentaria davant tota blanca de neu si no fos el negrejar dels grans boscos de pins.

No triguem a esser en els primers arbres y a trepitjar les primeres clapes de neu, ab gran il·lusió d'haver-hi arribat. Era cosa d'aturar-nos-hi'l moment precís de que l'amich Torras en tregué un instantani. Y entrem de ple en el bosch mentres l'oreig arrenca de les branques sempre verdes una infinitat de sons agradosos. Ara distanciats, ara junts, ens hi anem endinzant, y a cada pas ens trobem entremig de més arbres y la neu es fa més espessa.

Ja omple tot el buid del camí. Seguint al xicó que'ns condueix, anem sempre dret y amunt, atravesant pins y més pins y algun abet de tard en tard, y pera reposar de la neu posem els peus damunt les pedres y branques que treuen el cap maculant-ne l'albor. Deixem la vall de Prat de Jou: emprenem la pujada, ja més costaruda. Al cap d'un parell d'hores d'haver sortit de Campelles, franquem el pla de les Teuleries.

Després de l'accidentada regió per la qual hem caminat, fa bo de trobar-se en mig d'una extensió gaire bé tota igualada per una bona gruixa de neu, aon se fa difícil trobar un lloch sech pera seure, fòra alguna pedra de les que coronen antigues cabanes. En Mitjans pren el partit d'ajeu-re-s damunt la neu, únich partit a pendre.

Contrastant ab la blancor del pla de les Teuleries, s'extén davant dels nostres ulls embadalits la negror del bosch de Coma Armada. El minyó que'ns acompanya divaga una estona, no sap ben bé per ont empendre la darrera pujada. Per últim, el seguim pel cantó més dret, però també més segur y més curt. És una pujada quasi heroica que recordarem sempre més. Ben segur que si no hi ha neu no la podem pas escalar: és com si pugessim per un single. La gruixa n'és tanta que'ls alpenstocks s'hi enfonzen sencers ab la mà que'ls empunya y el braç. A lo

millor un dels nostres s'hi colga fins a la cintura y no'n surt sinó a copia de gran esforç. Y tot enfonzant-nos, ab compte de no topar sota la neu ab les roques cantelludes y les branquetes que malmeten les cames, arribem a una clariana de bosch que en Torras aprofita pera treure una vista de lo que deixem darrera, del Taga y de l'immensitat de núvols que'l volten destriant-se.

L'ascensió's va tornant més dreta encara: ja és qüestió d'abandonar l'ajuda del bastó y d'arrapar-se fort a les branques dels arbres, rompent els branquillons sechs ab l'embranchida dels nostres còssos.

A la fi, y a punt d'agotar els esforços, guanyem el coll Pan, que està també tot nevat, però completament despullat de bosch. També s'ha de descançar damunt la neu.

Deixem a la dreta'l Coma Armada y comencem a devallar, procurant salvar els grans relleixos de rocam perquè la singlera no'ns tapi'l camí, fent esses y atravesant grans clapades de neus y les humitats dels reguerons que produeix la fosa. Aviat veyem el camí que de Ribes per can Parramon y la collada de Grats va a Montgrony, y la casa de la Pardinella y al lluny la capella de Sant Pere. Abandonem les grans singleres de la montanya del Coma Armada; canbiem de vall entrant ja en la regió de Montgrony, passant un bon troç de bosch y exposant-nos les grans clapades de neu glaçada a relliscar molt sovint. Ens toca encara baixar el Mal-pas, veritablement dolent, que hem de devallar llençant daltabaix les mantes y els bastons pera aferrar-nos a les roques y a alguna barra de ferro que no lliga gens ab l'estat d'aquell tall de camí.

Després, el corriol es va fent més bo, fòra saltar algun marge, y arribem, al cap de poca estona, suficientment aprop de l'iglesia de Sant Pere de Montgrony pera que en Torras faci un clixé fotogràfich pel qual se pugui veure la disposició general del lloch ont està enclavat l'antiquíssim monument.

Mentres ens hi anem acostant, Sant Pere de Montgrony se'ns presenta com un record històrich de la formació de la nostra nacionalitat.

És una iglesieta romànica de caràcter primordial, que té 11 metres de llarch per 6'30 d'ample, coronada per un absis y portant a cada costat una absidiola que li dóna la forma de creu. Ni per fòra ni per dintre no té'l més petit relleu ni cornisa que separi la paret llisa de la volta de canó seguit. Sols els tres absis porten exteriorment una senzilla arcatura. L'absidiola del cantó de l'evangeli va esser refeta l'any 1881, abans de consagrar de nou l'iglesia de Sant Pere'l bisbe de Vich Sr. Morgades. A la banda que mira a la vall de Gombreny hi ha un curiós pòrtich de tres obertures que sembla posterior a la capella, encara que la construcció siga idèntica; y que deu servir de bon redós als pastors y vianants sorpresos per les tempestats en aquelles altures.

Passat el planich de Sant Pere, es troba l'escala que condueix a la capella de la Mare de Déu de Montgrony, reconstruïda sobre l'antiga en 1881, obra important que està feta en mig del single y oberta en l'únich lloch practicable.

L'imatge de Ntra. Sra. de Montgrony, venerada desde fa uns nou segles en la capelleta penjada com un niu en un indret dels més espadats, és una de les tantes Mares de Déu d'època romànica que's conserven a Catalunya, assegudes en trono y portant el Jesuset als braços. Per la serena hermosura de la cara és digna pariona de la del Mont.

L'escala segueix fins al Santuari o *Rectoria*, nom que li ha quedat de quan Sant Pere era parroquia pels de Gombreny. És un edifici ab rastre de construccions de diverses centurries, però ab aspecte exterior d'esser obra del segle passat. En el pati d'entrar hi ensenyen una pedra on se diu que'l compte Arnau fermava'l cavall.

Entrem al casal, y el rector ens espera ab cara afable y ens dóna un aculliment que may hauriem pogut somniar. Personalment dóna pressa a les dònes pera que s'afanyin a restaurar-nos, y nosaltres, desembraçats de tot, ens asseyem pera disfrutar del repòs. Desde Campelles aquí hem caminat unes sis hores.

Abocat a l'ampit d'una de les grans porxades, fa bo de contemplar tot el fons de la vall ab la vila de Gombreny que hi blanqueja, y l'ermita de Puigbò, y la gran *baga fosca*, y més amunt Sant Joan de Mata vora les runes del castell de Mataplana. Estem en plena regió de la llegenda; tot naturalmentensem en el personatge que preocupa moltes vetlles a la gent de l'encontrada: el comte Arnau, tant ben vestit per la fantasia del poble, que'l porta desde la cançó a la rondalla. Un se va perdent en l'idea llegendaria y un se'n va a pensar en irrupcions de pobles llunyans que's perden nebulosament en l'història. Y fantasiant d'una cosa a l'altra, un pensa en aquestes creencies que han mantingut l'amor a les montanyes, que han poblat d'ermites els cims més alterosos de la nostra terra, que fan sortir dels pobles la gent a venerar-les durant segles y més segles. Y totes les construccions de Montgrony, les capelles enasprades, les runes de Monagals, ¡com fan pensar en aquelles gents d'esperit religiós y bataller tot a l'hora que varen posar les primeres fites de lo que ara és la nostra patria Catalunya!

Però... el dinar està a punt, el bon rector ens ho avisa, y les necessitats de la vida tenen la virtut o la dissort de deturar els vols de l'imaginació.

Ens posen en un menjador un xich distingit, mentrestant pressentim el tràfech que ab la nostra arribada hem portat an aquella gran cuina d'ampla llar. El dinar és sempre alegre essent companys ben avinguts y anant d'excursió; però aquesta vegada'ns ajuda molt a passar bé l'estona l'agradable y sempre distreta conversa del simpàtic senyor rector, que té ansia pera satisfer el nostre més petit desig. Ens ensenya tot el santuari que regeix tant ordenadament, tornem a visitar la Mare de Déu y l'iglesia de Sant Pere, y, no sense certa recança, prenem comiat del nostre amich y de les serres alteroses de Montgrony. L'encarregat de la caixa arregla'ls comptes, prenem l'impedimenta y ens posem altre cop en camí ab un bon humor, un ordre y administració que podria envejar-nos algun exèrcit en marxa.

Passem a sota mateix de l'espada singlera, deixant la frescal reconada ont hi ha la font de la Mare de Déu, y anem a deturar-nos un moment davant l'iglesieta romànica de Sant Joan de Mata, examinant els escassos vestigis del castell de Mataplana.

Y, amunt sempre, anem fins al coll a la partió d'aigües del Ter y entrem en les del Llobregat; però'ns toca passar una extensa regió de bosch quan ja comença a venir la fosca, havent de fer encara unes dugues hores de camí esgarriat abans de trobar la carretera que va de La Pobla de Lillet al coll de la Morolla, confí de la provincia de Barcelona. A la fi, saltem a la carretera, que pel seu malíssim estat ens fa anyorar el camí de baixada del bosch. Al cap de dugues hores entrem a La Pobla, després d'haver vorejat tot el llarch de l'Arige, que en aquest punt s'ajunta an el Llobregat.

Ens en anem tot seguit a l'hostal de can Farines, desitjosos de repòs; seyem y procurem, abans de tot, estroncar la set que'ns atormenta. Hem fet una jornada d'onze hores. Tant bon punt entaulats, tornen les agradables converses y reneix el bon humor, que no'ns ha de deixar en tota l'excursió. En havent sopat ens acostem vora'l foch de la llar, mentres la mestressa'ns aitaria les cambres, y no triquem pas gaire a ocuparles y a jeure.

L'endemà, dia 2 de Febrer, ens aixequem abans de l'alba, passem davant la plaça major, entrem un moment a la parroquia y pugem fins agafar el camí de ferradura de Berga.

Ab la fresca matinal ja'ns tornen totes les il·lusions de l'excursionista y no'ns recordem de les hores pesades de la tarda anterior. El cel va mudant de tons, y el dia naixent va fent relluir tots els ressorts de la natura que la nit havia amagat. Comencem a trobar pagesos que van a la Pobla, y aviat passem damunt del precipici de la roca Subiera, tenint sempre al davant, al lluny, els Pals de Pedraforca, que'l sol ja fa argentina la neu que'ls cobreix. Ab tot y els contrastes de l'hora matinal, l'amich Torras s'arrisca a fer-ne un clixé.

Entre la gent que anem topant, la nostra caravana va cridant l'atenció. Sobre tot les nostres motxilles y l'aparell fotogràfic són pera intrigar fins an el pagès que'ns acompanya.

A les preguntes de si som enginyers, de si venim per la carretera, en Casas creu prudent contestar-hi ab certes reserves deixant-los en el misteri. Els primerenchs cabells blanchs d'en Mitjans donen als ulls de la gent un aspecte de formalitat a la comitiva, y la seguretat ab que'n Torras anomena tots els indrets per on passem com antigues coneixences, deixen bastant sorprès al nostre guia.

La glaçada, que's fon al contacte dels raigs del sol, converteix en grans mulladers el camí que'n baixa al nivell del Llobregat. Pujant de nou, ovirem, al cap de poca estona, la montanya coronada per l'ermita romànica de Santa Cecília de Riucorp; grossa torrentera que a través sem aviat.

Passat el pont de l'Espelt, arribem, al cap de tres quarts, a la vall del Bastareny y ens aturem a l'hostal de cal Frare, situat en el punt mateix ont aquest riu s'enllesteix a morir en el Llobregat. A poca distancia's veu, al cap de la vall, la bonica vila de Bagà, banyada de sol an aquella hora, y al lluny es veuen blanques les serres de la Greixa y els colls de Pal y de Jou.

A cal Frare hi fem un esmorzar que la gana va complicant, fins que'ns adonem de que'l temps passa y de que, no volent arribar tard a Berga, és cas de posar-nos en camí.

El típic pont de Guardiola, que passem, és un dels nombrosos ponts de l'edat mitjana que's conserven intactes y d'ús freqüent. Aquí, el Llobregat, per un estret pas que les roques li deixen, s'escola brugent de l'opressió, y aprofitant un saltant grandió's y blanquejant d'escuma hi ha la presa del Canal de Berga.

Caminant per la vora esquerra del riu, entrem en el llarch Congost del Llobregat; pas pregon que s'han obert les aigues en el transcurs dels seglès; a través paisatges de selvàtica hermosura endinzats en la vall, y apenes es

gosa mirar les enasprades puntes de la serra, que llencen rochs y penyals en el riu en els temps de tempestats.

El camí puja y baixa y augmenta encara la seva feresta bellesa quan el riu sembla enfonzar-se entre les roques en el clot d'Alfar, poch abans de rebre la torrentera del mateix nom.

Passem la casa y som aviat en l'alt pont d'Alfar, d'on fa quasi fredat mirar el riu. Seguint el deliciós camí, anem a la vora dreta, passem les baumes y el torrent negrós que devalla de les mines de Figols; veyem l'ermita de la Consolació, situada en un revolt del riu y molt venerada en la comarca. Entrem en l'ermita, aon s'hi poden admirar dos quadros de Viladomat.

Al sortir de la Consolació s'acaba'l congost, la vall s'aixampla y devallem a la font de la Badella, gaire bé al llit del riu, pera fer-hi un descans y refrigerar-nos. Però ab la por d'arribar massa tard a Berga no allarguem el repòs sota una grossa alzina, tot lo que'ns fóra grat.

El camí aleshores torna a enfilarse, primer per un territori frondós, després s'aixampla l'horitzó y fins es pot veure lluny la carretera de Borredà y Alpens, atravessem el canal y després d'enlairar-nos bona cosa seguim el camí del tranvia de sanch que porta fins a Berga'l carbó de les mines de Figols. Quan veyem la parroquia de Serchs y el deliciós agrupament de cases de Pont de Raventí, ja és hora tarda, lo qual no impideix al Sr. Torras de provar de sorprendre l'imatge del remorós torrent de la Garriga que s'apressa escumós a precipitar-se an el Llobregat, que ja corre més ample y planer. Les pluges y les glaçades fan el camí intranzitable en les parts bagues.

Ja comença a fosquejar, y a l'esser al coll de Marolles no'ns és possible disfrutar del grandió panorama que allí abraça una bona porció de Catalunya.

Saltem a la carretera, y al cap de poca estona arribem al Coll, dominant la ciutat de Berga, que'ns queda dessota esglaonada en la pendent, y entrem en aquells típics carrers, avall, avall, causant un xich l'admiració de la gent. Passada la població, ens instalem en la fonda de

Queralt, procurant primer de tot, com el dia abans, apagar la set que'ns arbola.

Abans de sopar, encara ens queda temps pera donar un tom per la simpàtica ciutat, centre natural d'una gran part de la montanya catalana, y anem a fer coneixença d'alguns fermes companys de causa que sostenen allí l'esperit català.

Tant bon punt entaulats, refem les impressions rebudes durant els dos dies, boi escoltant com a la peça del costat el bon home que'ns ha fet de guia conta a un altre pagès ple de curiositat sobre les nostres persones, que'l més vell és general y és el principal de tots, que un altre ha fet tota la guerra y coneix els camins tant bé com la gent del país.

A nosaltres, després d'alguna escena borrascosa, ens ve passió de riure, y riem davant del fondista y davant d'un tartaner y d'un guia que hem demanat, sense que'ns poguem contenir. No'ns avenim ab ningú, fins que'ns porten un home pera guiar-nos, que tot seguit ens va conquerir ab la mirada y els gestos. May n'hem trobat cap ni'n trobarem, de segur, com en Felip: després ho hem pogut comprovar.

L'endemà de bon matí, a l'hora convinguda, en Felip ens avisa; saltem amatents del llit y promptament ens posem en marxa.

És una matinada de les més fresques que'ns fa xarrupar els dits y gela'l nas y les orelles. En la mitja claror de l'hora, tot just al llustrejar, blanquegen de gebre totes les hortes dels voltants de Berga. Els terroços del camí són forts de la glaçada, y a mesura que va clarejant, que abarquem més la costaruda ciutat tot d'una ullada, més blanqueja tot, negrejjant tant sols el rastre dels marges y caminals. La montanya de Queralt es va aixecant tota enasprada protegint a Berga, y tota la regió, solcada de pobles, y es va distingint com argentada.

Anem envers la vall del Llobregat altra vegada, y ens apareix l'ardit pont de Pedret y l'antiga parroquia encastellada a mitja costa.

Passats a l'altra banda del riu, deixem al molí de Pedret a la dreta y entrem en la frondosa vall de Bosons. Caminem cosa d'una hora y mitja per entre una exuberant vegetació, mentres a cada passa escrostonem manyochs d'herbes y de terra gebrats. De tant en tant hi han unes alzines immenses, y tot a la vora de l'aigua una llarga processó de pollancre, y quan anem pujant trobem pins y més pins. Assolim el coll de Morelló y ens extasiem davant l'immens panorama, una vista com no's pot gaudir sinó a l'hivern, quan l'aire no està entelat ni per un bri de calitja. Veyem Berga recolzada en el Queralt y darrera'ls rasos de Peguera y el prodigiós Pedraforca tot nevat. Mentrestant, els raigs del sol fan relluir tots els camps y els prats com si la gebre fos pedreria.

Deixem el Coll y penetrem propiament en la regió lluçanesa, sorpresos per una vegetació encara major. El fons de la vall és tota una remor de regalim d'aigua passant sota petits ponts de glaç, de branquetes aturades y de frisances de fulles. En mig del bosch tota aparició és agradable. S'acosta una vella menant un ruquet carregat de llenya:

— Sempre treballem, padrina, — li diu el nostre guia.

— Y en Felip, que para gaire? — li respon la bona dòna.

No para may, el nostre Felip: és ben bé el prototipo del pagès català, espavilat y ple de sorna quan convé. Ell és traginer, y com a tal embesteix tota mena de negocis. Tot fent camí ab nosaltres, així contracta un sach de fassols, com compra aviram, com emparaula boscos. En el clot de la Portella, sense parar may de fer camí y de donar-nos útil conversa, pregunta a uns llenyaters seus si tenen pa fins al sentdemà, que'ls en portarà ab el matxo. Ens explica escenes de la guerra carlista, parlem de les qüestions que'ns preocupen a nosaltres, y sempre ell té bon sentit y deixa anar acudits oportuns.

Abans de deixar el clot de la Portella, y com el sol ja és prou alt, en Torras *mapa* un troç del camí ple d'ombra. Ja ovirem el vell monastir de la Portella y aviat toquem al

molí. Ab uns deu minuts més ja som a la plaça de l'abans monastir y avuy parroquia. Quina solitud! L'iglesia romànica espayosa y a cada banda uns grans casals sense caràcter ab els sostres que cauen de no servir! És un monastir senzillíssim; una portada sense ornaments, un absis molt ben disposat, una torra-campanar quadrada; un claustre lo més primitiu, reduït, d'unes poques arcades ab pilastres. Tot plegat la situació és deliciosa, y ab tot y que l'horitzó és ample, inspira reculliment. En l'iglesia hi han dos sarcòfecs del segle XIV, y en un altar s'hi venera una notable Majestat.

Abandonem el quiet monastir, y, mentres anem pujant en direcció al Santuari de la Quar, ens girem enrera de tant en tant pera fruir de l'hermós paisatge que hi deixem, que com més l'abarquem més ens agrada.

En menys de tres quarts d'hora ja som al peu del Santuari, que sembla talment abocat an el single. Al rector y als ermitans de la Quar, les tempestats els posen a prova y el vent ja no'ls deu tallar la cara. Una vegada més, com a Montgrony, pensem en aquestes fites de la fe plantades en els cims de les montanyes més abruptes. El Santuari de la Quar és sols accessible per un camí; per les altres parts el fa infranquejable un horrorós precipici.

En el camí de la Quar a Borredà, un dels més erradors que may haguem fet, el nostre guia va treure totes les seves habilitats d'antich contrabandista. Es passen regions frondosíssimes en mig de grans singles, regions pedregoses que'l sol hi bat. Després d'alguns dubtes, arribem a les envistes de Borredà, y, un xich cançats de tant pujar y baixar per camins molt poch fresats, la beta blanca de la carretera'ns brinda la seva llisor pera caminar-hi planer. Però hem d'atravessar el riu y hem de cercar per on, fent marrades. Més a tot arreu s'arriba, y al cap de tres hores d'haver sortit del Santuari de la Quar entrem a Borredà.

Eren les tres de la tarda quan dinàvem a cal Oliaire, dinar que, la gana ajudant, vàrem trobar exquisit.

De Borredà a Alps hi vàrem anar en tartana, arribant

ben fosch an aquesta última població, aon no trobant vehícul que'ns portés a Sant Quirze, vàrem haver de determinar d'anar-hi a peu. Tres horettes de carretera que les vàrem entretenir ab un copiós repertori de cançons que trencaven la tranquil·litat de la nit.

A Sant Quirze's va acabar l'excursió. L'endemà tornàvem a Barcelona en el primer tren, emportant-nos-en el record durable de tot lo que havíem vist, de tot lo que'ns havia succeït y de la bona harmonia que ha regnat, durant tots els dies, entre cinch companys ben avinguts.

J. MASSÓ TORRENTS

SOTA TERRA

EXCURSIÓ ESPELEÒLOCH-GEOLÒGICA AL PRIORAT, MONTANYES
DE PRADES Y ALT PANADÈS

(Acabament)

A la baixada passàrem per diferent camí, fent cap a Sant Joan del Codolà, petita ermita situada a mitja vessant de la montanya, y anomenada així sèns dubte perquè en els seus voltants hi ha uns còdols grandiosos despresos de les cingleres superiors. No hi vegérem res que mereixi especial menció, si no és lo pintoresch y agradable del lloch, lo qual, unit a una fresca font que brolla al costat de l'ermita, el fa molt a propòsit pera fer-hi arroçades. Els de Cornudella tenen molta devoció an aquest petit santuari. Abans de mig-dia ja tornàvem a esser al poble.

A la tarda visitàrem l'arxiu parroquial que està organisant l'il·lustrat rector mossèn Llaveria, qui'ns manifestà que tenia desitjos de fer l'història de Cornudella. No cal dir si l'encoratjàrem en semblant empresa, convençuts com estem de que sols mitjansant les històries locals y comarcals podrem tenir una veritable Història de Catalunya.

A l'endemà a la tarda anàrem, ab mossèn Robert y en Sedó, cap a Ciurana, pintoresch poble situat sobre un morrot de formació triàsica que, desestrebant-se del macís de les serres de Prades, avança sobre'l Priorat. No m'entretindrè en descriure'l poble, iglesia bisantina y restos de l'antich castell, per haver-ho ja fet nostre consoci en Pere Pagès al ressenyar l'excursió que'l CENTRE hi féu no fa pas gaires anys. Visitàrem també la Trona, el salt de la Reina Mora, ab sa apòcrifa petjada del cavall. Quin gust no dóna visitar els llochs poetisats per la llegenda popular! Hi haurà, si voleu, falta d'exactitut en les tradicions y creencies del poble, però aquest defecte queda compensat per les sobres de fe y ingenuitat que viu en totes elles: un poble sense tradicions y sense creencies és un poble mort. Per això jo m'hi trobava tant bé dalt d'aquell turó y entre aquells restos de la nostra antiga nacionalitat, perquè allí sentia revivre tota una epopeya, l'epopeya de la nostra reconquesta, qual darrer episodi tingué lloch en aquelles montanyes. Ja'l podia esperonar ben fort al seu cavall la reina mora, ja que'l seu salt havia d'esser mortal y les seves petjades havien d'esser esborrades pel nou temple de la Verge de Ciurana, que desde'l seu escambell havia d'atraure en endavant les mirades y plegaries de tot el Priorat, y ab elles la benedicció de Déu sobre aquest hermós troç de terra catalana.

Ara que tenim extès als nostres peus a tot el Priorat, mig ombrejat ja per la serralada del Montsant, darrera la qual el sol se'n va a la posta, explayem la fantasia, y ab ella y els datos que la ciencia geològica'ns dóna, procurem reconstruir les vicissituts per que ha passat.

Un mar immens, poch fondo y quasi sense platja ocupa tot l'horitzó: és el mar *silúrich*. Un sol esmortuit, quals raigs ab prou feines poden atravesar l'espessa atmòsfera d'aquell món primitiu, il·lumina aquelles aigües tranquil·les, quasi immòbils. En l'interior d'aquestes se remouen els primers sers sortits de les mans del Criador, predominant l'ordre dels *trilobites*: encara no hi ha peixos. En el fons d'aquest mar se depositen els sediments

argilosos que després s'han de convertir en piçarres, per efecte de les grans pressions y elevada temperatura a que estaran subjectes a conseqüència de les erupcions de granet y pòrfit, y que'ls dislocaran y plegaran en tots sentits y direccions. Passen series de millons d'anys y ab ells els períodes devònich y permo-carbonífer, estant tot el Priorat fòra de l'aigua; però al començament de l'era secundaria torna'l mar a invadir-lo: és el mar *triàsich*. Al principi les seves aigües estan revoltes, anant d'ací y d'allà y arrastrant els còdols que avuy formen el conglomerat de la seva bava, però un cop tranquil·lisades poden depositar-se ab tota regularitat els sediments anomenats arenisca abigarrada o pedra esmoladora. Durant aquest període de calma, les esclatxes de la crosta ja formada s'omplenen de les diferents materies minerals que avuy, com ja hem vist, l'enginy humà extreu y beneficia.

Jo crech que'ls sediments triàsichs ocuparen tot el Priorat, formant la costa del gran llach que, molt més endavant, en el període *miocè*, ocupava gran part de la conca de l'Ebre. La constitució del Montsant, ja citada, ens demostra clarament que aquest llach arribava fins a la comarca que estem estudiant. L'erosió, aquesta gegantina força de la naturalesa, ja's cuidà després de denudar els sediments aportats, buidant materialment el Priorat fins a deixar al descobert les piçarres silúriques.

No estranyeu, senyors, que adorni la meva excursió ab aquestes digressions geològiques: ho faig perquè, en el meu concepte, la geologia y l'excursionisme estan íntimament enllaçats. Encara més: crech que tot excursionista deu tenir coneixement de geologia, puix d'aquesta manera no's circumscriurà a la contemplació dels paisatges de la naturalesa, sinó que, enlairant-se dels efectes que aquesta li mostra a les causes que'ls produiren, a cada pas trobarà meravelles ab que recrear la seva imaginació, y lo que pera'l vulgo de la gent no és més que un panorama més o menys bonich, pera ell se convertirà en veritable cinematògraf que farà passar davant dels seus ulls les mil y mil transformacions que ha sofert el planeta ont habitem.

Retornàrem a Cornudella ja negra nit, y a l'endemà, abans de la sortida del sol, ja tornàrem a estar de marxa cap al molí del Salvant, situat en el riu Ciurana, aon se'ns ajuntaren els amics Simó y Pla, de Porrera, y tots plegats, montats en sengles cavalleries, remontàrem el curs del riu Ciurana cap a la Febró. El paisatge és sumament interessant y variat, ab tot y anar sempre pel fons d'un grandió congost format per l'erosió del riu, puix de per tot arreu brolla l'aigua abundantament y una luxuriosa vegetació s'enfila cingles amunt, clapejant d'esmeralda aquelles rogenques arenisques; de tant en tant se troben còdols immensos despresos de les cingleres superiors que acaben de fer més feréstech y interessant el paisatge. Cridà poderosament l'atenció de tots els excursionistes una gran esllaviçada de roques que'l guia que portàvem, fill de la Febró, ens digué era la *desenrocada dels castellans*. Al preguntar-li jo'l per què l'anomenaven de semblant manera, em contestà:

—El meu avi, que Déu tingui al cel, m'explicava lo que ja sentí a dir als seus avis, que quan els catalans teniem guerra ab els castellans, un gran nombre d'aquests pujaren per eixes serres de Prades, aon sigueren esmicolats, deixant-hi trescents presoners, que lligats colze a colze foren estimbats de viu en viu per una fonda esclatxa que hi havia dalt del cingle, y uns quants anys després tota la cinglera baixà rostos avall, pera tapar-los mellor. No hi ha perill que'n surtin més, no, llamp de...!

Esborronat per aquesta senzilla relació, que segurament se refereix a una de les guerres de Catalunya contra Felip IV o V, vaig resar el *De profundis* tot contemplant la *desenrocada dels castellans*.

Arribàrem a la Febró abans del mig-dia, y pera guanyar temps, mentres els uns se quedaven a la Rectoria a fer el dinar, els altres excursionistes marxàrem cap al renomnat avench de la Febró, que propiament no és tal cosa, sinó una esquerda per l'estil de les que havem trobat a Bellmunt y a Marsà, però molt més grandiosa. En el seu interior hi ha dugues coves, una d'elles, sobre tot,

molt gran, però sense cap interès científich ni pintoresch, per haver sigut despullades de les estalactites que les adornaven. Aquestes coves són de formació anterior a l'esclètxa, puix una d'elles se continua a abdós costats d'aquesta, y fins podria esser que dites coves y altres que n'hi hauria a son nivell inferior haguessin sigut causa de la formació d'aquella gegantina esclètxa, per haver-se en-sorrat.

No m'entretinch en detallar aquests llocs, per haver-ho ja fet altres consocis, especialment l'amich Pagès, en la relació d'excursions anteriors.

Durant el dinar regnà gran expansió; però en havent acabat vingué la part trista, la de despedir-me de tots aquells amichs, y especialment d'en Pio Sedó, qui per espay de deu dies m'havia acompanyat en les excursions ja referides; però'l temps curtejava, donchs me calien fer encara cinch hores de camí pera arribar a Alcover. Aixís és que donada l'última encaixada vaig marxar tot sol ab un guia y un animal pera dur-me'l fato més indispensable, donchs el material espeleològich ja l'haviem facturat a Falset y devia trobar-lo a Rodonyà. Aquesta segona part de l'excursió fou bastant ensòpida. Sort que'l guia'm distreya ab la seva xerrameca inacabable, a lo que potser contribuïren molt els meus amichs fent-lo traguejar més de lo regular abans de despedir-nos. El paisatge, perxò, és atractiu, havent-hi grans boscuries. Deixàrem a mà dreta La Musara, y carenejant les serres ens abocàrem al Camp de Tarragona, que's mostrà als nostres ulls ab tota la seva magnificència. Desde aquella altura's divisava tot, d'ample a ample, ab tots els seus vergers, ab totes les seves ciutats y pobles, y enllà d'enllà'l mar reflectant els darrers raigs d'un sol que se n'anava a la posta. Aquesta visió'm recordà la que feya molts anys havia disfrutat una matinalada, desde un dels cims de nostre Pireneu, en que la boira que tapava tot el Rosselló's fongué com per art d'encantament, mostrant-me ab tota sa bellesa aquella comarca avuy separada de la mare Patria pels desacerts de la política espanyola.

Férem cap al poble de Lalbiol, aon descançarem una mica, emprenent després la ràpida baixada que entre boscos inacabables condueix a Alcover. Hi arribarem ja negra nit, essent molt ben rebut y allotjat per l'il·lustrat rector mossèn Jaume Tarragó. A l'endemà de bon matí vaig visitar els importantíssims monuments arqueològichs que encara's conserven a Alcover y que no descriuré perquè la major part de vosaltres ja'ls coneixereu per l'història que'n publicà nostre delegat y per les excursions que hi haureu fet o haureu sentit explicar. D'allí vaig marxar cap a Valls y a Vilarrodona, on vaig arribar a mig-dia.

Desde Vilarrodona vaig anar, com és de suposar, al monastir de Santes Creus, prou conegut dels excursionistes y amants de les nostres glories patries, planyent-me una vegada més de l'abandono en que se'l té y dels avenços que fa la seva total destrucció. El Palau dels nostres Reys, sobre tot, amenaça desaparèixer el dia menys pensat.

Res de nou tindria que dir-vos de la meva estada a Vilarrodona, si la casualitat no m'hagués portat a fer un descobriment que crech interessant. Un company de Seminari, l'Eusebi Figueres, m'invità a fer una brenada a un hort propietat de la seva familia, situat a la vora del Gayà y a dèu minuts del poble, dient-me que al mateix temps podria veure unes parets molt velles que allí hi ha, y que, segons la gent, eren dels temps dels moros. Vaig acceptar l'oferta perquè sí, per pur compliment, sense ni somniar que aquelles parets poguessin merèixer la meva atenció; però ¡quanta no fou la meva sorpresa quan ja d'un troç lluny veig en la Torra Solé—que tal és el nom que's dóna a aquelles parets—la part posterior d'un edifici de fàbrica romana! M'hi acosto pera cerciorar-me'n bé, l'examino per tots costats y, no hi havia dubte, aquelles tres parets ab son *estereobat*, *columnates*, *capitells* y fragments de cornisa, eren evidentment restos d'un monument, senzill y pobre si voleu, però no per això menys interessant. Encara no havia sortit de la meva admiració

que ja tenia'l croquis fet y preses totes les mides del conjunt y dels detalls.

Les dugues fotografies que presento no donen una idea prou clara; però de les notes que vaig arreplegar sobre'l terreno se'n dedueix que l'edifici tenia 10'10 metres de llargada per 5'48 metres d'amplada. El seu basament està format per una serie d'archs o ninxos assenyalats per medi de rajoles; tot ell està fet de pedra sèns treballar y té una alçada de 1'30 metres fins al seu cornisament, de pedra picada ja, d'ont arrenquen les parets mestres de l'edifici, fetes totes elles de petits carreus molt ben picats. Quatre columnates sense basa y ab un senzillissim capitell de forma cúbica adornen encara la paret del N., si bé estan molt malmeses, y tenen 2'60 metres d'alçada, mentres les dugues de la part posterior ne tenen 4'04; diferencia notable que s'explica al veure que la cornisa ab que ara termina la part de l'edifici conservada no segueix sa part superior y les dugues columnates s'allarguen pera rebre'l frontó.

He consultat ab varis arqueòlechs aquesta troballa, y els uns la consideren d'època evidentment romana; però algun altre creu que deurà referir-se a l'època *llatina* del segle V al VI de la nostra era; en qual cas el monument de Vilarrodona seria únich en el seu genre a Catalunya.

La falta de temps, y ademés la coincidencia d'estar tot el seu interior ple de palla, m'impedí fer les excavacions necessaries pera poguer resoldre res en concret. Ho recomano als demés companys arqueòlechs. Jo, per la meua part, procuraré terminar els estudis començats, y molt serà que entre tots no esbrinem aquest punt de gran interès pera l'art català.

De Vilarrodona vaig anar a Rodonyà, aon ja m'esperava ab ansia'l nostre entusiasta y il·lustrat consoci en Pau Teixidor, y no n'hi havia per menys, puix després d'haver-li promès una visita hi havia dos anys que'l feya passar ab rahons. Allí vaig trobar ja'l material espeleolò-

gich pera l'exploració de l'avench de Roca-llisa y una pila de companys de causa disposats a acompanyar-me y que junt ab l'esmentat Sr. Teixidor y el rector mossèn Esteve Font feren sumament agradable la meva estada a Rondonyà.

El dia següent anàrem tota una colla cap a la ja cèlebre Cova Fonda, qual existencia y importancia coneixeu ja pels treballs del nostre delegat Sr. Teixidor, y espero podreu conèixer mellor el dia en que nostre digníssim President publiqui l'immens material que sobre ella té acoblat. Vaig resseguir-la tota, poguent-me cerciorar de la seva importancia y de la veritat de lo que sobre ella s'havia dit, fent de pas alguna cata en llocs aon la terra encara no havia sigut somoguda, trobant-hi un maxilar inferior d'home, un ullal de porch-singlar y alguns silex, junt ab abundants fragments de terraça.

L'exploració de l'avench de Roca-llisa que férem l'altre dia no oferí res d'interessant per estar ja obstruït als 20 metres, y, atesa la seva poca amplada, és de suposar que d'aquí a uns quants anys estarà ja del tot tapat per les moltes pedres que tot-hom hi tira. No cal dir si estant aquest avench vora poblat vingué gaire gent a veure-ho: aixó ja és un número del programa ab que s'ha de comptar sempre.

En havent dinat empenquérem ab el Sr. Teixidor y altres amichs que anaven montats com nosaltres, l'aspra costa de Montmell fins a la rectoria, aon férem parada; y un xich més amunt deixàrem els animals, enfilant-nos pel dret cap a l'antiga iglesia de construcció romànica, però molt pobra y rudimentaria. La situació d'aquesta iglesia en un lloch tant esquerp y encinglerat crida molt l'atenció y sols pot explicar-se pel desig de defensar-la dels enemics ab el castell que a dalt del cingle, a sobre seu mateix, alçava ses inexpugnables muralles, avuy quasi del tot enrunades. No obstant y això, les visitàrem també, enfilant-nos per un corriol ab l'ajuda de braços y cames. Vora mateix del castell hi ha les anomenades Boques calentes, que, en mon concepte, no tenen cap importancia,

puix el fenomen que diuen s'hi observa no té res d'extraordinari.

Desde'l cim de Montmell s'ovira un hermós panorama que permet formar-se clara idea de la topografia del terreno comprès entre'l Panadès y el Camp de Tarragona. Al sur de les serres de Brufaganya y de Rocamora, la serra de Montagut constitueix el més enlairat toçal que domina per l'esquerra la conca del Gayà en el primer terç del seu curs, y d'ella's deriven nombrosos pujols y pichs que anem a citar ràpidament. Al sudoest de la serra de Ramonet y Calboada; al Sur el Puig de l'Eura, que s'extén sobre el barranch del Mas de Manlleu, limitat més a l'Est per la serra de les Ferreres, al peu de la qual s'extén el Pla de Pontons, de 4 kilòmetres d'amplada y 8 de llargada fins al Puig de Furnigosa, que's troba més al Nordest.

Al mig-dia de la serra de Montagut s'aixeca, una mica menys enlairada, la de Montmell, aont ens trobem, que comença a Aiguaviva y arrumbada al Sudsudoest creua entre Alba y Montmell y termina sobre l'esquerra del Gayà, entre Rodonyà y Vilarrodona. Prop la Juncosa sobressurt el Coll de l'arca, del que's desestrebem els pichs de les Ventoses, que per llur extrem occidental se difundeixen en pujols cada vegada més aplanats fins que moren prop de Santes Creus.

El punt més alt de la serra de Montmell se troba a uns 3 kilòmetres al sur de Celma, a uns 5 a l'oest de Marmellà y a uns 4 d'Alba. Entre'ls dos primers pobles s'esparrama la serra en estreps sèns aliniació determinada; forma una aresta montanyosa del costat oposat cap a Rodonyà, y més al Nord l'acompanyen cinch estribacions paraleles, una de les quals és la serra de Terrassola, de 150 a 300 metres més baixa que la de Montmell. Aquesta última s'allarga a l'Est-nordest, en la serra de la Torra del Milà, de la que's desprèn un esperò al sur de Celma, que l'uneix ab els cantelluts pichs d'Alba. A llevant de la Torra del Milà s'alcen més enlairats els Cortès del Manlleu, que deixen entremig la Plana o vall del mateix nom.

A la serra del Coll d'Arca, que s'extén entre la Bisbal

y Montmell, paralela a la d'aquest nom, y per lo tant arrumbada de Nornordest a Sudsudoeest, se lliguen altres pichs y serres, entre'ls quals sobressurt el Coll de Santa Cristina, a la que segueix el Bosch de Calcut, sobre Mas Arbonès, y d'aquesta serra, en direcció a l'Oest, se deriven cap a Mas Llorens unes quantes serres rodonejades, una mica més baixes, separades per un barranch dels serrals de Santa Cristina, que s'extenen cap a Rodonyà.

Entre Mas Llorens y Vespella, y en direcció de Nordest a Sudoest ab una longitud de 3 kilòmetres, s'enlaira Montferri, serra de la que's desestremen varis esperons en direcció al Salomó'ls uns y a Puigtinyós y Montmell els altres.

Si desde'l cim de Montmell, ont ens trobem, girem la vista al Nord, veurem un cel encalijat que cobreix el conjunt d'aquelles montanyes, en quals vessants s'obren fondos barranchs per aon corren en totes direccions torrents y rieres; ovirant-se ab prou feines algunes reduïdes conques y plans ab un petit poble o masia, qual color indefinible se confon ab el de la terra y el fullam dels atapaits boscos. Girem l'esquena an aquest imponent panorama y la transició és complerta: als nostres peus s'extén la fèrtil y riallera comarca del Camp, coberta d'alegres pobles que ostenten enlairats campanars, innumbrables masies, qual blancor contrasta admirablement ab els boscos d'arbres productius y hortes, que formen l'ornamentació d'aquella hermosa terra; y pera que no hi falti res en aquest quadro encantador, la vista s'extén allà d'enllà sobre la tranquil·la y plajada superfície del Mediterrà.

Baixàrem de Montmell per un camí diferent, y passant pel menhir anomenat Pedra dreta férem cap a Rodonyà. Desde aquí volia dirigir-me per Marmellà, Pontons y La Llacuna a Sant Quintí de Mediona a visitar les cèlebres coves de Bolet, per lo qual ja tenia'l material disposat a Sant Sadurní; però, senyors, feya 20 dies que corria y tenia ganes de descançar un quant temps a Barcelona, aon vaig retornar el dia 2 d'Agost, ab l'intenció de completar l'excursió al cap de poch dies; però altres vents me

portaren a recórrer la comarca de l'Empordà y part del Rosselló, y més tard les montanyes del Montsech y part de la Ribagorça.

Un altre dia parlarem d'aquestes excursions, que avuy crech haver abusat ja massa de la vostra benèvola atenció ab aquestes notes escrites a correuita.

APÈNDIX

NOTA DELS MOLUSCOS VIVENTS RECULLITS EN ALGUNS LLOCHS DE L'ANTERIOR EXCURSIÓ

(Classificació del distingit conquiòlech n'Arthur Bofill)

AVENCH DEL PRIMO

- Hyalinia lucida*, Drap.
- Helix rupestris*, Drap.
- » *splendida*, Drap.
- Bulimus obscurus*, Drap.
- Pupa Dertosensis*, Bofill.
- » *Montserratica*, Fag.
- Lauria umbilicata*, Drap.

AVENCH DE LA TORRA

- Hyalinia lucida*, Drap.
- Helix splendida*, Drap.
- » del grupo del *Murcica*, Guir.
- Buliminus obscurus*.
- Rumina decollata*, Lin.
- Chondrus quadridens*, Müll.
- Pupa Montserratica*, Fag.
- » *Dertosensis*, Bof.
- Pupila muscorum*, Müll.
- Cyclostoma elegans*, Müll.

CIURANA

- Helix splendida*, Drap.
- » *pulchella*, Müll.

Pupa Montserratica, Fag.
Lauria umbilicata, Drap.

MONTSANT

Helix, especie nova del grupo *Ripacurcica*, Bof.
Pupa polyodon, Drap.
» *apopletica*, Bof. Especie nova.
» » *Var. persuturata* Bof. Especie nova.

COVA FONDA. (Entrada)

Hyalinia lucida, Drap.
Helix Arigoï, Rossm.
» *Monasteriolensis*, Fag.
Rumina decollata, Lin.
Chondrus quadridens, Müll.
Pupa Montserratica, Fag.
» *Dertosensis*, Bof.
Pupilla muscorum, Müll.
Ferussacia Vescoï, Bgt.
Cyclostoma elegans, Müll.

Ab tot y aquest poch nombre d'especies recullides, com qui diu, de pas, cal notar la troballa de les tres del Montsant, noves per la ciencia, lo qual indica que una investigació ben feta donaria molt bons resultats, puix creyem que tota aquella regió és encara verge respecte an aquest punt. Cal advertir també que, encara que la major part de les especies són comuns per tot Europa, n'hi ha d'altres d'especials de Catalunya, y una que és la *Pupa Dertosensis*, que fins ara sols s'havia trobat a Cardó.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.